

TÜRKİYE’DEKİ SERBEST BÖLGELERİN DEĞERLENDİRİLMESİ VE SAMSUN SERBEST BÖLGESİ’NİN ETKİSİ

İrem PELİT*

ÖZ

Mali, hukuki, ticari, idari sorumlulukların uygulanmadığı, dış ticaret, gümrük ve vergi mevzuatlarından muaf tutulan Serbest Bölgeler; ihracat artışı, istihdam yaratma, yabancı sermaye oluşumu nedeni ile hem buldukları ülkenin ticareti hem de uluslararası ticaret (özellikle de gelişmekte olan ülkeler) için büyük öneme sahiptir. Bu çalışmada, Türkiye’de bulunan serbest bölgelerin dış ticaretteki yerleri ve performansları incelenmiş; kuruluş amaçlarına göre, Türkiye dış ticaretinin yaklaşık %20 sinin serbest bölgelerden yapıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca serbest bölgelerden biri olan Samsun Serbest Bölge’si dış ticareti 2016-2021 yılları için araştırılmıştır. Ulaşılan bilgiler doğrultusunda Samsun Serbest Bölgesi’nin, ülkemizde bulunan diğer serbest bölgeler içerisindeki konumu değerlendirilmiştir. İnceleme sonucunda; Türkiye’de aktif olarak faaliyette bulunan diğer serbest bölgelere göre on altıncı sırada olsa da, Türkiye ekonomisine ve dış ticaretine olan katkısının önemli olduğu ve daha çok desteklenmesi-geliştirilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Serbest Bölgeler, Samsun Serbest Bölgesi, Vergi, Dış Ticaret Hacmi, Türkiye.

EVALUATION OF FREE ZONES IN TURKEY AND THE IMPACT OF SAMSUN FREE ZONE

ABSTRACT

Free Zones where financial, legal, commercial, administrative responsibilities are not applied and exempted from foreign trade, customs and tax legislation; due to the increase in exports, job creation and foreign capital formation, they are of great importance both for the trade of the country they are located in and for international trade (especially developing countries). In this study, the places and performances of the free zones in Turkey in foreign trade were examined; According to the establishment purposes, it has been concluded that approximately 20% of Turkey's foreign trade is obtained from free zones. In addition, the foreign trade of Samsun Free Zone, which is a part of the free zones, was investigated between 2016-2021. In line with the information obtained, the position of Samsun Free Zone among other free zones in our country has been evaluated. As a result of the examination; It has been concluded that although it is partially lower than other free zones actively operating in Turkey, its contribution to the country's economy and foreign trade is important and should be further supported and developed.

Keywords: Free Zones, Samsun Free Zone, Tax, Foreign Trade Volume, Turkey.

Atıf: PELİT, İ. (2023). “Türkiye’deki Serbest Bölgelerin Değerlendirilmesi Ve Samsun Serbest Bölgesi’nin Etkisi”, İMGELEM, 7 (12): 311- 332.

Citation: PELİT, İ. (2023). “Evaluation of Free Zones In Turkey and The Impact of Samsun Free Zone”, İMGELEM, 7 (12): 311- 332.

Başvuru / Received: 29 Kasım 2022 / 29 November 2022

Kabul / Accepted: 25 Mart 2023 / 25 March 2023

Derleme Makale / Review Article.

EXTENDED ABSTRACT

With the acknowledgment that international trade should take place between all the countries of the world and with the aim of increasing the trade volumes of the countries; The General Agreement on Tariffs and Trade (GATT) was signed in 1947 to reduce import duties. It remained in force until 1995, after which the World Trade Organization (WTO) was established to develop and facilitate foreign trade. One of the methods used for these purposes

* Dr. Çağ Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, Dış Ticaret Bölümü, Mersin-Türkiye, E-posta: irempelit@cag.edu.tr, ORCID Numarası: 0000-0003-4299-4691

is Free Zones. In this context, free zones appear as an important economic tool for countries to get a larger share from world trade with their own trade structures. Free Zones where financial, legal, commercial, administrative responsibilities are not applied and exempted from foreign trade, customs and tax legislation; Due to the increase in exports, job creation and foreign capital formation, they are of great importance both for the trade of the country they are located in and for international trade (especially developing countries). In this study; It is aimed to examine the foreign trade performances of 18 Free Zones in Turkey, to evaluate the effectiveness of Samsun Free Zone by years and to contribute to the literature by drawing attention to its position among other Free Zones.

Foreign trade volume of 18 Free Zones in Turkey for the years 2016-2021, trade volumes by years, trade share of Free Zones in Turkey's foreign trade, changes according to the direction of trade, distribution of operating licenses by subject, employment figures and Samsun Free Zone's In order to examine the efficiency, the data obtained by the Ministry of Commerce, Turkish Statistical Institute (TUIK), Samsun Chamber of Commerce and Industry were included in the study as secondary data.

It was observed that the trade volumes of the free zones were in an upward trend in the said years and reached approximately 25 billion dollars at the end of 2021. Especially in the years 2019-2020, while the effect of the pandemic was experienced, the general foreign trade volume of Turkey started to decrease, although there was an increase of 12.2% in the free zones. When the direction of the trade made by the free zones is examined, we can say that the contribution of this situation to the country's economy is undeniable, as it is seen that the trade made abroad from the free zones is the highest with a share of 39.6%. When we examine the distribution of free zone operating licenses according to their subjects, the ratio of domestic companies in the total company is 73%. This ratio is very important in attracting foreign companies. In addition, most of the domestic companies are production companies. It has been observed that the employment figures of free zones increase every year and reach 85,248 people by the end of 2021. According to this information; Periodic fluctuations in free zones do not indicate that the zones are inefficient. About 20% of Turkey's foreign trade is provided from free zones. However, it can be interpreted that Denizli and Rize Free Zones, which are in the last two places, do not contribute to the provinces and the country's economy and may cause income loss. Trabzon Free Zone is another region in the last 3 rank in terms of commercial volume, and it is suggested that the situation of this region should be re-evaluated in the coming years.

In addition to the general analysis, Samsun Free Zone was added to the research in order to determine its place in the free zones. In the analyzed period, the total trade volume of Turkish free zones increased by 38.6%, while the total trade volume of Samsun Free Zone increased by 36.4%. In 2021, 41.9 million dollars of trade was realized from the region abroad. While the total trade volume of Turkish free zones increased by 11.6%, the total trade volume of Samsun Free Zone increased by 8.6%. Employment figures, on the other hand, increased by 7.2% at the end of 2021 to reach 85,248 people.

Turkey has become an open economy by increasing its commercial activities with the rest of the world for the last forty years. It has signed trade agreements with many countries and has various agreements with the WTO and GATT. While globalization is taking place in world economies, protectionist policies continue to be implemented. This is also true for the Turkish economy. The places and performances of the free zones in Turkey in foreign trade were examined; According to the establishment purposes, it has been concluded that approximately 20% of Turkey's foreign trade is obtained from free zones.

Free zones are important actors that enable them to increase their competitiveness by providing various incentives, tax and customs advantages in a constantly changing and progressing global environment, foreign exchange inflow to the country's economy, increase in foreign trade volume, technology entry and contribution to employment.

Free zones will not lose their importance due to the development and acceleration of International Trade, especially its impact on the development of developing countries such as Turkey and its contribution to the employment situation. For this reason, joint free zones that can be established may enter into competition with free zones of other countries by attracting domestic and foreign investors to the country. When the general situation of Samsun Free Zone is examined, its contribution to both the region and the country's economy cannot be denied, although it is in the 6th place from the bottom in terms of trade volumes. When attention is drawn to the fact that Samsun Free Zone has a lower share in the rest of the free zones, it is thought that investments to be made in this zone should be accelerated. Because Samsun has an important place in the commercial structure of the region as it is the first sea gate to the Black Sea basin and the first land gate to Central Anatolia in terms of its strategic location. In this context, it is inevitable that it will contribute to the development of the Turkish economy and foreign trade as well as the economic development of the region.

GİRİŞ

Uluslararası ticaretin tüm Dünya ülkeleri arasında gerçekleşmesi gerektiği kabulü ve ülkelerin ticaret hacimlerinin artması amacı ile; ithalat vergilerini azaltmak için 1947 yılında

Gümrük Tarifleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) imzalanmıştır. 1995 yılına kadar yürürlükte kalmış, ardından dış ticareti geliştirmek ve kolaylaştırmak için Dünya Ticaret Örgütü (WTO) kurulmuştur. Bu amaçlarla kullanılan yöntemlerden bir tanesi de Serbest Bölgelerdir.

Her geçen zaman, küreselleşmenin etkisinin arttığını bilmekteyiz. Günümüz küresel rekabet ortamında ülkelerin kendilerine yer edinmeleri, bunu korumaları ve rekabet gücüne sahip olmaları gerekmektedir. Bu bağlamda ülkelerin, kendi ticaret yapıları ile dünya ticaretinden daha fazla pay almaları için serbest bölgeler önemli birer ekonomi aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye, On Birinci Kalkınma Planı çerçevesinde 2023 yılı ihracat hedefinin 226,6 milyar dolar olduğunu belirtmiştir (TİM 2019). Hedeflere ulaşma doğrultusunda, Serbest Bölgelerin dış ticaret için önemi oldukça fazladır. 1985 yılında yürürlüğe giren Serbest Bölgeler kanunu ile Türkiye’de faaliyete geçen 19 Serbest Bölge bulunmaktadır. Mevzuat ve vergi muafiyetliklerine sahip olan bu bölgelerde her türlü ticari ve sınai faaliyetler gerçekleşmektedir. Bu çalışmada; Türkiye’de bulunan 18 Serbest Bölgenin dış ticaret performanslarını incelemek ve Samsun Serbest Bölgesi’nin etkinliğini yıllara göre değerlendirmek ve diğer Serbest Bölgeler içindeki konumuna dikkat çekerek literatüre katkı sağlamak amaçlanmıştır.

Literatür

Çalışmanın bu kısmında, Türkiye’de bulunan serbest bölgeleri araştıran çalışmalara tarih sırasıyla yer verilmiştir.

Arslan ve Sapmaz (2002) çalışmasında, uluslararası ticarete yer alan ve Türkiye’ye etkisi olan serbest bölge ticaret hacimlerinin ülke ekonomisine ne kadar katkı sağladığını araştırmıştır. Araştırma sonucunda 2018-2021 yıllarına ait verilerde Türkiye’ye ait serbest bölgelerde hacimsel olarak önemli düşüşler yaşandığını ifade etmiştir. Karaduman ve Yıldız (2002) çalışmalarında, serbest bölgelerin yabancı sermayeye ve dış ticarete etkisini araştırdığı nitel çalışmada, serbest bölgelerin buldukları bölgeye ve ülkeye ekonomik yönden önemli katkılarda bulunduğunu vurgulamışlardır.

Orhan (2003) çalışmasında, Dünya’da ve Türkiye’de bulunan serbest bölgeleri teorik açıdan ele almış ve Kocaeli Serbest Bölgesi’nin sağladığı avantajları dile getirmiştir. Öztürk, vd. (2009), Türkiye’deki serbest bölgelerin kentsel büyüme üzerindeki etkilerini araştırmış ve serbest bölgeler ile ekonomik büyüme arasında anlamlı ilişki bulmamışlardır.

Tümenbatur (2012), Serbest bölgeleri; tanımı, çeşitleri, tarihi, avantaj ve dezavantajları, sağlanan teşvikleri ile açıklamış araştırma kısmında, serbest bölge ticaret hacminin Türkiye’nin toplam ticaret hacminin %20’sini karşıladığını vurgulamıştır. Gümrük Birliği çerçevesinde dış

ticaret işlemlerinde yeni düzenlemelerle birlikte 4458 sayılı Gümrük Kanunu’nun 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu arasında çelişki bulunduğunu tespit etmiş, bu durumun serbest bölge uygulamalarında bazı yetki problemlerine sebep olduğu ve verimliliği azalttığı sonucuna varmıştır. Bakan ve Gökmen (2014), Türkiye’de bulunan serbest bölgelerin ithalat-ihracat performanslarını ve dış ticaret içerisindeki önemi değerlendirmiş ve Gaziantep Serbest Bölgesi’nin performansını incelemiştir. Sonuç olarak Gaziantep Serbest Bölgesi ticaret hacminin diğer serbest bölgelerden geri kaldığı tespit edilmiştir.

Ağaç, vd. (2015) çalışmalarında, Doğu Anadolu Bölgesi’nde kurulabilecek olan serbest bölgeleri, çok kriterli karar verme teknikleri kullanarak Iğdır, Hakkari ve Van olaral belirlemişlerdir. Koçtürk ve Danacı (2017) çalışmalarında, serbest bölge uygulamalarını ve vergisel avantajlarını incelemişlerdir. Hava (2016) çalışmasında; Türkiye’de bulunan serbest bölgelerden biri olan Ege Serbest Bölgesi’nin diğer serbest bölgeler içerisindeki konumuna değinmiştir.

Acar ve Karakaş (2017); Dünyada ve Türkiye’de bulunan serbest bölgelerin kurulma amaçları ile bu amaçlara ne kadar ulaşıldığı konusunda analiz yaptıkları çalışmalarında serbest bölgelerde sermaye-emek ilişkisini tartışmakta ve Türkiye’deki serbest bölgelerin değerlendirmesini yapmaktadırlar. Kaya (2019) çalışmasında; Denizli Serbest Bölgesi’nin faaliyetlerini ve ihracata olan katkısını incelemiştir. Günaydın (2020) çalışmasında, Ege Serbest Bölgesi’nin 2019 yılının ilk üç çeyreğinde en çok ihracat yapan bölge olduğunu ve 2008-2019 yılları aralığında Türkiye ihracatına katkı sağladığı vurgulanmıştır.

Literatürde yer alan çalışmalar incelendiğinde; serbest bölgelerin; ülke ekonomilerine, ihracat ve ithalatına, istihdam verilerine pozitif veya negatif etkilerine yöneliktir. Bu durumların yanı sıra bazı seçilmiş olan serbest bölgelerin etki durumları incelenmiştir. İncelenen serbest bölgeler arasında Samsun Serbest Bölgesi’nin araştırılmadığı fark edilmiş ve bu konuda ihtiyaç doğmuştur. Samsun Serbest Bölgesi’nin incelenerek diğer serbest bölgeler içerisindeki etkisinin ortaya konmasının literatüre katkı sağlayacağı yönündedir.

Tanımı, Çeşitleri ve Amaçları ile Serbest Bölgeler

T.C. Ticaret Bakanlığı’nın tanımına göre; ‘Genel olarak serbest bölgeler; ülkede geçerli ticari, mali ve iktisadi alanlara ilişkin hukuki ve idari düzenlemelerin uygulanmadığı veya kısmen uygulandığı, sınai ve ticari faaliyetler için daha geniş teşviklerin tanındığı ve fiziki olarak ülkenin diğer kısımlarından ayrılan yerlerdir’ (T. C. Ticaret Bakanlığı 2022a). 1960’lardan itibaren sanayi üretiminin gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelere taşınmasıyla günümüz serbest ticaret bölgeleri kurulmaya başlanmıştır (Huang 2017: 76). Sanayileşme ile birlikte ithal ikamesine yönelik ticaret yerine serbest bölgelerin gelişimi önem kazanmaya

başlamıştır. Çin, Kore, Singapur gibi ülkelerde az sayıda olmasına karşın 90'ların sonlarına gelindiğinde 90'dan fazla ülkede serbest bölgelerin kurulduğu bilinmektedir. Serbest bölgelerin bulunduğu ülkelerde; sermaye oluşumu, istihdam sağlama ve teknoloji transferi gibi doğrudan etkiler yaratırken, ekonominin geri kalan bölgelerinde dolaylı etkiler yaratacağı düşünülmektedir. Serbest bölgeler genellikle dışa açık yani dış ticaretin daha çok serbestleştirilmesi ile ihracatın ekonomik büyümeye katkısının artırılması amacıyla çare olarak bilinmektedir (Kusago ve Tzannatos 1998: 1).

İşletmeler, dışarıdan gelen girdileri, belirli teknoloji, bilgi ve süreçlerden geçirip elde ettikleri çıktılar ile müşterilerin sınırsız ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmaktadırlar. İşletmelerin üç temel amaçlarından biri olan kâr amacını sağlamak adına üretim yaparken müşteriler de bu ürünleri ihtiyaçlarını karşılamak için satın almaktadırlar. Alıcı ve satıcı arasında sağlanan fayda da iki taraf içinde maliyet önemli bir unsur olmaktadır. İşletmelerin daha ucuz ve kolay girdi (ara mal, hammadde, iş gücü, vb.) temini elde edebilmeleri bağlamında önemli olan serbest bölgeler önemli avantajlara sahiptir (Günaydın 2020: 26). Serbest bölgeler; ihracatı teşvik etmek, ülkeye giren yabancı yatırımları ve teknolojiyi arttırmak, uluslararası ticarete ivme kazandırmak amacıyla kurulmuş, ticaret engellerinin olmadığı ülkenin siyasi sınırlarında olan ancak gümrük sınırları dışında kabul edilen, ticari ve sınai faaliyetler için teşvik ve avantajların sağlandığı ekonomi bölgeleridir (İsbi 2022). Serbest bölgelerin çeşitli faaliyetlerde farklı uygulamaları vardır. Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kurulan gümrük vergisinden muaf, ihracat/ithalat, transit ticaret için ürünlerin depolandığı, montaj işlerinin yapıldığı, paketlenildiği Serbest Ticaret Bölgeleri, deniz ve hava limanlarında kurulan Serbest Limanlar, özellikle ihracat amaçlı kullanılan Serbest Üretim Bölgeleri, ayrıca Serbest Bankacılık Bölgeleri, Serbest Sigortacılık Bölgeleri ve Serbest Yatırım Bölgeleridir (Avcı, vd. 2021: 564). Serbest Bölgelerde, ev sahibi ülkenin para biriminden başka diğer ülkelerin para birimleri ile de işlem yapılabilir ve böylece kambiyo rejimi uygulanmaması para transferini kolaylaştırmaktadır (Dölek 2013: 17). Bunlara ek olarak; Ülkelerin ekonomik refahı için Serbest Bölgelerin amaçları arasında: yüksek teknoloji, uluslararası ticareti geliştirerek arttırmak, yabancı yatırımları çekmek, üretim ve yatırıma teşvik, işletmeleri ihracata yönlendirmek, bankacılık faaliyetlerinde dış pazarlara açılabilir ve gelir-nüfus dengesini sağlayabilmek gibi amaçları vardır (Karaduman ve Yıldız 2002: 136).

Serbest Bölgelere Teşvik ve Serbest Bölgelerin Avantajları

Gelirler, diğer ülkelere transfer edilebilir. İşçi maaşları, gelir vergisinden muafır. Bölgeler kambiyo mevzuatından muafır, grev ve lokavtlar 10 yıl süreyle yasaklanmıştır maddeleriyle teşvikler sağlanmaktadır. Bu doğrultuda; (Tezel 2018: 104).

- Serbest bölgelerin alt yapı çalışmaları ile haberleşme ve ulaşım hazır hale getirilmiştir.
- Faaliyet ruhsatları 99 yıl için uzatılabilir.
- Bölgede üretilen ve bölgeye ithal edilen malların ülke içine satışı mümkündür.
- Türkiye'den bölgelere yapılan satışlar ihracat özelliği taşıdığı için, yurt içindeki üretici yurt içinden KDV hariç ham madde alabilir.
- Bölgeleri işleten firmalar Anonim Şirkettir.
- Serbest bölgeler gümrük vergisinden muaftır.
- Bölgede 6224 sayılı Yabancı Sermaye Teşvik Kanunu uygulanmadığı için, yabancıların ayrıca izin almaları gerekmemektedir.
- Bölgede üretilen malda 3. Ülke menşeli mal kullanıldığı takdirde, bu mal için telafi edici vergi ödenerek Avrupa Birliği ülkelerine ihracatı gerçekleştirilebilir.
- Bölgede döviz ile işlemler gerçekleştirildiğinden kur farkı uygulanmaz şeklinde çeşitli avantajlara sahiptir.

Serbest bölgelerin kurulabilmesi için yapılan büyük yatırımlar ve beraberinde getirdiği riskler, haksız rekabet durumları gibi nedenler de dezavantajları gibi düşünülebilir.

Serbest Bölgeler için Yer Seçimleri

Bölgelerin kuruluş yerine karar verilmesinde; havaalanı ve limanlara yakınlık, altyapı durumu, bölgenin stratejik konumu, lojistik hizmet imkânları gibi konular ön plana çıkarken, haberleşme ve ulaşım imkânlarının seviyesi de bölge seçiminde en önemli faktörler arasındadır.

Türkiye'de serbest bölgelerin coğrafi dağılımı, deniz ve limanlara yakınlık durumu ile dikkat çekmektedir. Bölgelerin bir çoğu liman şehirlerinde bulunmaktadır. Serbest bölgelerin, sanayileşmiş ve üretim düzeyi yüksek şehirlerde olması da yer seçimi konusunda oldukça büyük öneme sahiptir (Bakan ve Gökmen 2014: 39).

Serbest Bölgelerin Ülke Ekonomisine Olumlu ve Olumsuz Etkileri

İhracat aracılığı ile ülkeye giren döviz artışları, yabancı gemilerden gelen kira gelirleri, ithal girdi ile üretim yapan yerli üreticilerin gümrük vergisinden muaf olmalarının avantajı ile üretim yapabilmeleri, faaliyet gösteren işletmelerin istihdam-su-elektirik-servis/üretim için gerekli girdileri buldukları ülkeden kullanmalarının sağladığı katma değer artışı, ülkeye çekilen yabancı sermaye ile artan teknoloji girişi, uygulanabilecek olan yeni ticaret ve sanayi politikaları ile serbest bölge uygulamalarının ülke ekonomisine olumlu katkıları olduğu düşünülmektedir (Karaduman ve Yıldız 2002: 137-138).

Bölgelerin kuruluşundaki yüksek miktardaki harcamaların; bölgenin yeterli etkinliğe ulaşamaması durumunda kaynak israfına yol açması, serbest bölgelerde üretim yapan yabancı

firmaların ülkenin girdilerini kullanarak yerli firmaların rekabet şansını azaltmaları (Gümüş 2007:51), gelişmemiş-gelişmekte olan ülkelerde çocuk/kadın istihdamın fazla olabilmesi ve düşük ücret ile istidam istismarı, bölgelerin kuruldukları bölgelerin yapılarında oluşan değişimler ile sosyal sorunların artabilmesi, kıyı kesimlerinde kurulan bölgelerin çevre kirliliğine neden olması, devlet denetiminin az olmasından kaynaklı kaçakçılığın meydana gelmesi, serbest bölgelerin ülke ekonomilerine olumsuz etkileri olarak düşünülmektedir (Arslan ve Sapmaz 2022: 31).

Türkiye’de Serbest Bölge Girişimleri ve Faaliyette Olan Serbest Bölgeler

Cumhuriyet’in ilanından sonra İstanbul Limanı’nda serbest bölge kurulması istenmiş ve İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası tarafından kurulan komisyon 1926-1927 yıllarında gerekli çalışmaları yaparak hazırladığı raporu hükümete sunmuştur. 1132 sayılı ‘Serbest Mıntika Kanunu’, Türkiye’de çıkarılan ilk serbest bölgeler kanunu olmuştur. 1980’lere kadar pek çok serbest bölge girişimine rağmen başarısız olunmuştur (Avcı vd. 2021: 568). 1946 yılında 4893 sayılı ‘Serbest Yer’ kanunu da yürümemiştir.

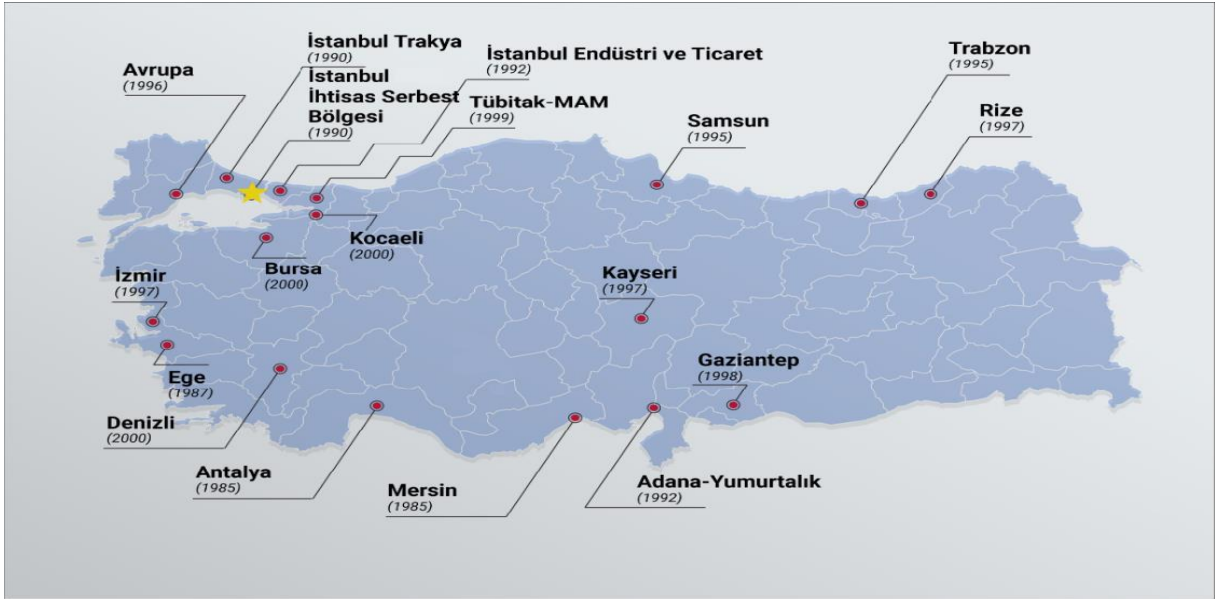
1980’de dışa açık ekonomi politikasının gelişimiyle 24 Ocak 1980 kararlarından sonra Türkiye için serbest bölgeler konusunda ikinci dönem başlamıştır. Türkiye ekonomisi dışarıya açılmaya karar vermiş; ithal ikamesine bağlı sanayileşme politikaları yerine ihracata doğru sanayileşme politikasını uygulamaya başlamıştır (Avcı vd. 2021: 568). 1985’de 3218 sayılı ‘Serbest Bölgeler Kanunu’ ilk karar olarak resmiyet kazanmış, 1993 yılında yürürlüğe girmiştir. 1980 yılında masrafları devlet tarafından karşılanan Mersin ve Antalya İlleri’nde serbest bölge kurma çalışmaları da başlatılmıştır. 1980 kararlarının ardından en önemli yasal düzenlemelerden biri olarak 1995 yılında ‘Ortaklık Konseyi’ kararı ile Gümrük Birliği’nde Türkiye ve AB’nin gümrük mevzuatının uyumu çalışmaları başlamış ve 1999 yılında 4458 sayılı Gümrük Kanunu kabul edilmiştir (Tümenbatur 2012: 346-347). Günümüzde, 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu geçerliliğini korumaktadır ve her türlü faaliyet bu kanuna göre yürütülmektedir. Türkiye’de yaklaşık 20 tane serbest bölge kurulmuş maliyetleri düşürüp verimliliği arttırarak uluslararası rekabet gücünün kazanılması amaçlanmıştır. Bazıları ticarete yönelik olarak çalışırken, bazıları belirli sektörlerde uzmanlaşmış, kalanlarda ihracata yönelik imalat sanayi üretimi gerçekleştirmektedirler (Acar ve Karakaş 2017: 32). Bu bölgelerden; yabancı sermaye girişleri, teknoloji girişleri, ihracat artışları, istihdamın artışları, dış ticaret hacminin artışları sağlanarak ülke ekonomisinin iyileşmesi beklenmektedir. Teknoloji girişleri ile üretim faaliyetleri artacak ve neticede ülke tüketim konusunda kendisine yetebilecek aynı zamanda ihracat artışıyla uluslararası ticarete önemli ticarete paylara sahip olabilecektir. Bu bağlamda üretim artışının istihdama da etkisi vardır.

Türkiye'deki Serbest Bölgelerin Değerlendirilmesi ve Samsun Serbest Bölgesi'nin Etkisi

Türkiye ekonomisi uzun yıllardır devam eden dış ticaret ve ödemeler dengesindeki açıklarını farklı kaynaklarla kapatmaya çalışmıştır. Hatalı finansman yöntemlerinin kullanılması, kaynakların azlığı ve maliyetlerin yüksekliği nedeniyle açıklar kapatılamamış, yıllar itibariyle artışlar devam etmiştir. Dış ticaret açığının azaltılabilmesi için gereken durum ihracatın artmasıdır. Dengeli bir ekonomik yapıya sahip olmak, sürdürülebilir ihracatla sağlanabilir. Bu bağlamda uygulanacak işlemlerin döviz kazandırıcı işlemlerden hızlı ve etkili olmalıdır. Hedeflere ulaşabilmek için, dış ticaretin artışında önemli bir konumu olan serbest bölgelerin kurulması ve bu yolla dış ticarete ve ödemeler dengesine katkıda bulunması dikkat çekmektedir. Bu nedenle ülkeler korumacı bir yapıdan çıkarak, dış ticaretin önünü açan ekonomi politikalarını benimsemişlerdir. Çünkü dış ticaret en önemli makroekonomik göstergelerden biridir (Petekkaya 2018: 113).

Türkiye'de aktif olarak faaliyette bulunan 3218 sayılı 'Serbest Bölgeler Kanunu'na bağlı 18 serbest bölge ve kuruluş tarihleri Şekil 1'de görülmektedir.

Şekil 1: Türkiye Serbest Bölgeler Haritası

Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı 2022b.

Kuruluş yıllarına göre, 1985 yılında Mersin ve Antalya, 1987 yılında Ege, 1990 yılında İstanbul Trakya ve İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi, en yakın tarih olarak da 2000 yılında Denizli, Bursa, Kocaeli Serbest Bölgeleri kurulmuştur.

Bunlarla birlikte, Şanlıurfa protokoller imzalanmış olarak sırada beklemektedir. Ayrıca İpekyolu Vadisi, Zonguldak Filyos ve İstanbul Kıyı Bankacılığı, Bakanlar Kurulu kararı ile yer ve sınırları ilan edilen serbest bölgelerdir (Orhan 2003: 124).

3218 sayılı ‘Serbest Bölgeler Kanunu’nun 6. Maddesinde yapılan değişiklikteki 5084 sayılı kanuna göre;

- Gümrük vergisi muafiyeti,
- İmalat şirketleri için kurumlar vergisi muafiyeti,
- KDV ve özel tüketim vergisi muafiyeti,
- Evraklar için damga vergisi muafiyeti,
- Emlak vergisi muafiyeti,
- Tamamı yurt dışına verilecek serbest bölgelerden belirli lojistik hizmetlere gelir ve kurumlar vergisi istisnası,
- İşçi maaşından alınan gelir vergisi muafiyeti,
- Ticarete konu olan mallara süre sınırı olmadan serbest bölgelerde tutulabilmesi,
- Şirketlerin serbest bölgelerden elde edilen kârlarını kısıt ve sınır olmadan yurt içi veya dışına kolayca gönderebilmeleri,
- Bölgelerde yapılan mal alım-satımında tapu harcı muafiyeti,
- İnşaat, proje, iskân, izin ve onay süreçlerinde KDV oran muafiyeti,
- KDV ve diğer vergilerden muafiyet ve hazır altyapı gibi farklı muafiyetler ile kurulum ve işleyişlerini rahat bir şekilde devam ettirebilmeleri sağlanmıştır (T. C Ticaret Bakanlığı 2022c).

Türkiye Serbest Bölge İstatistikleri

Serbest bölgeler, ülkelerin dış ticaretten daha çok pay alarak önemli roller üstlenmelerini sağlamaktadırlar. Bu nedenle serbest bölgeler, ticaret ülke ekonomisine ivme kazandırması açısından büyük öneme sahiptir. Türkiye ekonomisinde serbest bölgelerin etkisini belirlemek için, toplam dış ticaret hacminin ne kadarını serbest bölge ticaret hacminden sağladığını belirlemek gerekmektedir. Serbest bölgelerin etkisini anlayabilmek adına, Türkiye’nin dış ticaret hacmi, serbest bölge ticaretinin yönü itibariyle ticaret hacmindeki değişimler, yıllık ticaret hacimleri, faaliyet ruhsatlarının konularına göre dağılımı ve istihdam verileri incelenecektir.

Tablo 1’de Türkiye’nin 2016-2021 yıllarında gerçekleştirdiği dış ticaret hacimleri, Tablo 2’de ise Türkiye’de aktif olarak faaliyette bulunan 18 serbest bölgenin ticaret hacimleri görülmektedir. Dış Ticaret hacmi ihracat ve ithalat toplamından oluşmaktadır.

Türkiye'deki Serbest Bölgelerin Değerlendirilmesi ve Samsun Serbest Bölgesi'nin Etkisi

Tablo 1: Türkiye'nin Dış Ticaret Hacmi (Bin \$)

2016	2017	2018	2019	2020	2021
351.436.241	403.209.747	408.321.239	391.177.924	389.154.562	496.640.011

Kaynak: TÜİK 2022.

2016 yılından itibaren Türkiye'nin dış ticaret hacmi artış göstermiş, 2019-2020 yıllarında küresel pandemi krizinin etkisiyle düşüş yaşamış, 2021 yılında tekrar yükselmiştir.

Tablo 2'de Serbest Bölgelerin 2016-2021 yılları arasındaki dış ticaret hacimlerindeki değişimler görülmektedir. En yüksek paya sahip olanların arasında birinci sırada Ege Serbest Bölge'si, ikinci sırada Mersin Serbest Bölge'si bulunmaktadır. En son sırada da yerini alan Rize Serbest Bölgesi'dir. Rize Serbest Bölgesi'ni; Denizli, Tubitak-Mam ve Gaziantep Serbest Bölgeleri takip etmektedir.

Tablo 2: Serbest Bölgeler İtibariyle Yıllık Ticaret Hacimleri (bin\$)

Bölgeler	2016	Pay %	2017	Pay %	2018	Pay %	2019	Pay %	2020	Pay %	2021	Pay %
İstanbul Endüstri ve Tic.	2.768.535	14,5	3.096.670	15,2	2.534.746	12,1	2.077.808	10,6	2.019.244	9,2	2.343.981	9,5
Ege	4.075.581	21,4	4.327.519	21,2	4.403.877	21	4.151.220	21,1	3.849.145	17,5	4.671.790	19
İstanbul İhtisas (Ahl)	1.096.455	5,8	1.135.613	5,6	1.077.543	5,1	602.503	3,1	3.639.047	16,5	794.056	3,2
Mersin	2.856.284	15,0	2.935.266	14,4	2.962.452	14,2	2.801.862	14,3	2.520.963	11,4	3.352.779	13,6
İstanbul Trakya	1.121.674	5,9	1.264.534	6,2	1.306.325	6,2	1.292.615	6,6	1.434.521	6,1	1.540.414	6,3
Bursa	1.835.456	9,6	1.766.78	8,7	1.918.151	9,2	1.901.484	9,7	1.709.448	7,7	2.113.111	8,6
Avrupa	1.972.38	10,4	2.030.141	10	2.309.868	11	2.124.837	10,8	2.016.312	9,1	2.911.817	11,8
Antalya	661.597	3,5	722.791	3,5	668.585	3,2	777.655	4	840.024	3,8	995.672	4
Kocaeli	482.237	2,5	586.335	2,9	577.214	2,8	755.039	3,8	739.066	3,4	1.097.378	4,5
Kayseri	752.559	4	853.353	4,2	948.783	4,5	968.692	4,9	1.063.568	4,8	1.468.751	6
İzmir	208.802	1,1	351.495	1,7	491.637	2,3	719.350	3,7	675.711	3,1	892.570	3,6
Samsun	80.897	0,4	81.829	0,4	141.205	0,7	108.245	0,6	159.316	0,7	173.039	0,7

İrem PELİT

Adana Yumurtalık	602.455	3,2	814.514	4	1.198.761	5,7	1.166.498	5,9	1.279.498	5,8	1.970.004	8
Gaziantep	69.575	0,4	33.245	0,2	39.388	0,2	84.749	0,4	61.617	0,3	107.026	0,4
Tubitak-Mam Teknoloji	63.774	0,3	65.638	0,3	69.843	0,3	67.803	0,3	82.220	0,4	89.898	0,4
Trabzon	365.860	1,9	285.619	1,4	248.822	1,2	17.677	0,1	1.233	0,0	27.175	0,1
Denizli	17.821	0,1	27.025	0,1	31.662	0,2	37.873	0,2	58.126	0,3	68.640	0,3
Rize	1.136	0,0	918	0,0	202	0,0	0	0,0	8	0,0	0	0,0
Toplam	19.033.079	100	20.378.584	100	20.929.063	100	19.655.910	100	22.058.066	100	24.618.099	100

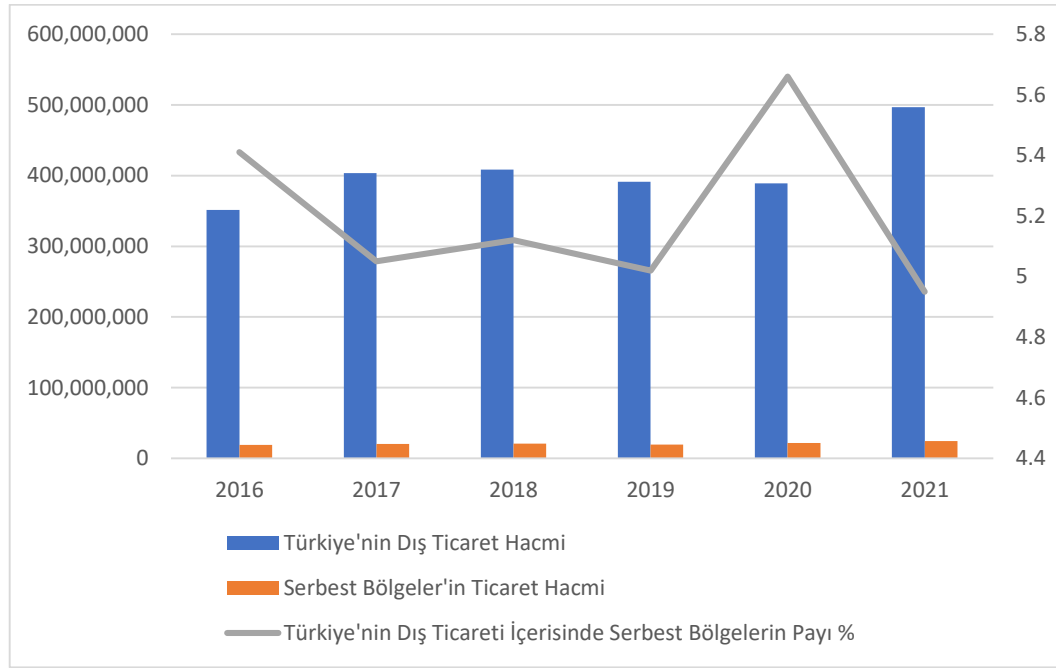
Kaynak: T.C Ticaret Bakanlığı (2022d)

İncelenen altı yıllık süreçte, serbest bölgelerin toplam hacminin 19 milyardan 24 milyara yükseldiği görülmektedir. Serbest bölgelerin çoğunda, her alanda yaşanan küresel pandemi krizinden 2019-2020 yıllarında fazla etkilenmediği söylenebilir. Özellikle COVID-19 döneminde Kayseri, İzmir ve Antalya Serbest Bölgeleri'nin ticaret hacimlerinde artış meydana geldiği dikkat çekmektedir. Genel olarak incelendiğinde dalgalı bir seyir içerisinde. 2021 yılına bakıldığında belirgin artışlar mevcuttur.

Bu bölgelerin etkili faaliyet girişimleri, dış ticaret açığının azaltılmasına yardımcı olmaktadır. Yıllar itibariyle Türkiye genel dış ticaret dengesi açık verirken, serbest bölgelerin dış ticaret dengeleri fazla vermektedir. Bu nedenle serbest bölgeler ihracatta daha rekabetçi bir yapıya sahiptir. Ayrıca serbest bölgelerdeki yerli firmaların üretime dayalı bir yapının içinde olmaları istihdamı arttırmakta ve tedariklerin bu bölgelere kaymasına yardımcı olmaktadır (İmamoğlu 2019: 6549).

Şekil 2'de, Türkiye'nin dış ticaretinin içerisinde serbest bölgelerin ticaretinin payı incelenmiştir. 2016-2021 yılları arasında hem Türkiye'nin dış ticaret hacminin ve serbest bölgelerin dış ticaret hacminin paralel hareket ettikleri görülmektedir. 2019-20 yıllarında pandeminin etkisiyle meydana gelen düşüşler dalgalanmaya neden olmuştur. Fakat bu yıllarda Türkiye'nin genel dış ticaret hacmi azalırken, serbest bölgelerin dış ticaret hacmi %12.2 oranında artmıştır. Ayrıca, 2020 yılında serbest bölgelerin dış ticaret içindeki payı %5.06'dan %5.66'ya yükselmiştir.

Şekil 2: Türkiye'nin Dış Ticaretinin İçerisinde Serbest Bölgelerin Ticaretinin Payı

Kaynak: TÜİK (2022) ve T.C Ticaret Bakanlığı (2022d) kullanılarak düzenlenmiştir.

Tablo 3'de 2016-2021 yılları arasında yönü itibariyle serbest bölgelerdeki ticaret hacimleri incelenmiştir. Ticaretin yönü açısından incelendiğinde en yüksek paya sahip olan, serbest bölgelerden yurt dışına yapılan ticarettir. Serbest bölgelerden yurtdışına yapılan ticaretin, Türkiye dış ticareti ve ekonomisine önemli katkılarda bulunduğu ifade edilebilir. Ayrıca serbest bölgelerdeki toplam ticaret hacminin önemli bir kısmı serbest bölgelerden yurtdışına ve yurtdışından serbest bölgelere yapılan ticarettir. Bu durum döviz gelirlerinin artışında önemli bir gelişmedir.

Tablo 3: Yönü İtibariyle Toplam Ticaret Hacmindeki Değişimler (bin \$)

Yön	2016	Pay %	2017	Pay %	2018	Pay %	2019	Pay %	2020	Pay %	2021	Pay %
Yurt İçinden Serbest Bölgelere	2.125.131	11,2	2.374.508	11,7	2.563.422	12,2	2.665.482	13,6	2.573.562	11,7	3.465.627	14,1
Serbest Bölgelerden Yurt Dışına	7.040.974	37	7.525.016	36,9	8.146.764	38,9	7.978.059	40,6	7.727.313	35	9.754.598	39,6
Yurt Dışından Serbest Bölgelere	5.867.525	30,8	6.405.857	31,4	6.452.567	30,8	5.632.878	28,7	7.028.256	31,9	7.072.638	28,7

İrem PELİT

Serbest Bölgelerden Yurt İçine	3.999.450	21	4.073.203	20	3.766.310	18	3.379.491	17,2	4.728.935	21,4	4.325.236	17,6
Toplam	19.033.07	100	20.378.584	100	20.929.063	100	19.655.910	100	22.058.066	100	24.618.099	100

Kaynak: T.C Ticaret Bakanlığı (2022e).

Tablo 4’de; 2021 yılına ait serbest bölge faaliyet ruhsatlarının konularına göre dağılımı incelenmiştir. Serbest bölgelerde faaliyette bulunan toplam 2.802 firma bulunmaktadır. Bu firmaların 2.065 tanesi yerli firmalardır. Yerli firmaların sayısı, toplam firmaların %73’üdür. Bu durum serbest bölgelere yabancı sermayeyi ülkeye çekme konusunda çok büyük öneme sahiptir. Ayrıca serbest bölgelerde faaliyette bulunan firmaların çoğu üretim firmalarıdır.

Tablo 4: Serbest Bölge Faaliyet Ruhsatlarının Konularına Göre Dağılımı (2021)

Faaliyet Konuları	Yerli	Pay %	Yabancı	Pay %	Toplam	Pay %
Üretim	805	39	310	42,1	1.115	39,8
Alım-Satım	739	35,8	284	38,5	1.023	36,5
Diğer	521	25,02	143	19,4	664	23,7
Toplam	2.065	100	737	100	2.802	100

Kaynak: T.C Ticaret Bakanlığı (2022f).

Tablo 5’te serbest bölgelere ait istihdam rakamları mevcuttur. 2019-2021 yıllarında serbest bölgelerde istihdam edilen toplam çalışan sayısı her yıl bir öncekine göre artış göstermiştir. 2020 yılına göre değişim oranı %7.2 olarak pozitif yönde artış göstermiştir. 2021 yılında toplam 85.248 kişi istihdam etmiştir. Tüm serbest bölgelerin içerisinde istihdam edilen kişi sayısının en fazla olduğu serbest bölge Ege Serbest Bölgesi’dir. 2021 yılında Rize Serbest Bölgesi’nde istihdam edilen kişi sayısı 2’dir. İstihdam edilen kişi sayısı olarak yüksek olan serbest bölgelerin Marmara, Ege ve Akdeniz Bölgeleri’nde yoğunlaşmasının ekonomik gelişmişlik seviyelerinin yüksek olmasıyla ilişkisinin olduğu söylenebilir.

Tablo 5: Serbest Bölgelerde İstihdam

Bölgeler	2019	2020	2021
Ege	20.407	20.428	21.681
Bursa	9.907	11.484	12.128
Mersin	11.001	10.748	9.603
Antalya	5.091	5.352	5.750

Türkiye’deki Serbest Bölgelerin Değerlendirilmesi ve Samsun Serbest Bölgesi’nin Etkisi

İstanbul Endüstri ve Tic.	5.359	5.167	6.025
Kocaeli	1.763	3.376	4.303
Tübitak-Mam Teknoloji	1.608	1.656	2.052
Avrupa	4.600	4.600	5.978
Kayseri	4.766	5.686	5.527
İzmir	3.844	4.771	5.012
İstanbul Trakya	2.994	3.251	3.662
İstanbul İhtisas (Ahl)	1.135	1.473	1.792
Adana Yumurtalık	1.132	1.049	1.034
Samsun	310	169	246
Gaziantep	206	241	286
Trabzon	54	20	74
Denizli	33	80	93
Rize	4	2	2
Toplam	74.214	79.553	85.248

Kaynak: T.C Ticaret Bakanlığı (2022g).

Samsun Serbest Bölgesi’nin Değerlendirilmesi

Samsun Serbest Bölgesi, Bakanlar Kurulu'nun 14.12.1995 tarih ve 95/7523 sayılı kararı ile 73.150 m² ye kurulu SASBAŞ; Samsun Serbest Bölgesi Kurucu ve İşleticisi A.Ş. ‘ye 30 yıllık süre için Yap-İşlet-Devret modeline göre işletme yetkisi verilmiştir. 20.03.1998 tarihinde resmi olarak açılmış,1999’da hizmete geçilmiştir. SASBAŞ, Samsun İli’nde özel sektör olarak gerçekleştirilen en büyük yatırımlardan biridir. Amacı, Türkiye sanayisine ileri teknoloji ve ucuz hammadde girişini sağlamak ayrıca ihracatçı firmaların küresel pazarda rekabet güçlerini arttırmaktır (SASBAŞ 2022).

Samsun Serbest Bölgesi sahip olduğu liman ve içinde demiryolunun geçiyor olması ile Avrupa ile yapılan ticaretlerde bölgesel olarak stratejik öneme sahiptir (Arslan ve Sapmaz 2022: 34).

Samsun Serbest Bölgesi’nde; ağaç masif panel, tıbbi malzeme, ilaç ampülü üretimi ve ilaç dolumu gerçekleşmektedir. Üretim ve alım-satım faaliyet ruhsatına sahip firmalar ile depo kullanma belgesi sahibi olanlar; buğday, kepek, küspe, mısır, soda, kostik soda ticareti

yapmakta ve yerli sanayicinin ihtiyaç duyduğu hammadde ve ara malları bölgeden kolaylıkla temin edilmektedir (Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı 2022).

Tablo 6 incelendiğinde; Samsun Serbest Bölgesi'nin toplam ticaret hacminin, 2020 yılında 159,3 milyon dolar iken 2021 yılında 173 milyon dolara yükseldiği görülmektedir. Şekil 3'e göre; 2021 yılında bir önceki yıla göre; Türkiye serbest bölgelerinin toplam ticaret hacmi %11,6 oranında artarken Samsun Serbest Bölgesi'nin toplam ticaret hacmi %8,6 oranında artmıştır.

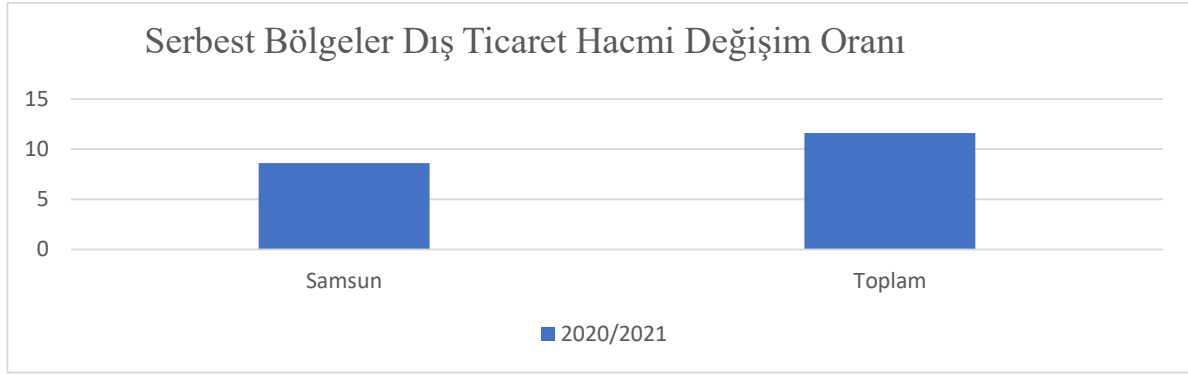
Tablo 6: Samsun Serbest Bölgesi'nin Yön İtibariyle Dış Ticaret Hacimleri

Yıllar	Türkiye'den Bölgeye (\$)	Bölgeden Türkiye'ye (\$)	Yurtdışından Bölgeye (\$)	Bölgeden Yurtdışına (\$)	Samsun Serbest Bölge Toplamı (\$)	Serbest Bölgeler Toplamı (Milyar \$)	Samsun Serbest Bölge Payı (%)
2016	3.311.968	35.696.005	31.808.461	10.080.801	80.897.235	19	0.43
2017	3.168.327	29.266.808	35.651.627	13.742.082	81.828.843	20.4	0.40
2018	4.122.052	33.711.806	65.179.928	38.191.132	141.204.918	20.9	0.67
2019	7.825.764	21.212.672	44.334.523	34.871.636	108.244.595	19.7	0.55
2020	14.383.637	41.663.280	64.266.973	39.001.673	159.315.562	22.1	0.72
2021	23.682.392	44.263.630	63.205.661	41.886.870	173.038.553	24.6	0.70
Değişim%							
2021/2020	64.6%	6.2%	-1.7%	7.4%	8.6%	11.6%	
2021/2009	1.115.7%	260.1%	432.1%	274.9%	364%	38.6%	

Kaynak: Samsun Ticaret ve Sanayi Odası (2022a: 142).

2009-2021 yılları arasında Türkiye serbest bölgelerinin toplam ticaret hacmi %38,6 oranında artarken Samsun Serbest Bölgesi'nin toplam ticaret hacmi %36,4 oranında artmıştır. 2021 yılında Samsun Serbest Bölgesi'nde; Türkiye'den bölgeye 23,7 milyon dolarlık, bölgeden Türkiye'ye 44,3 milyon dolarlık, yurtdışından bölgeye 63,2 milyon dolarlık, bölgeden yurtdışına 41,9 milyon dolarlık ticaret gerçekleşmiştir.

Şekil 3: Serbest Bölgeler Dış Ticaret Hacmi Değişim Oranı

Kaynak: Samsun Ticaret ve Sanayi Odası (2022b: 143).

Tablo 7’de Samsun Serbest Bölgesi’nin istihdam rakamları ve 2020-2021 yıllarına ait değişim oranları ve payları incelenmektedir. 2020 yılında Türkiye Serbest Bölgeleri’ndeki toplam istihdam sayısı, 79,553 kişi iken 2021 yılının sonunda %7,2 oranında artarak 85,248 kişiye ulaşmıştır.

Tablo 7: Samsun Serbest Bölgesi’nde İstihdam

SN	BÖLGE	2020				2021				DEĞİŞİM (TOPLAM)	TOPLAM PAY(%)	
		İŞÇİ	OFİS	DİĞER	TOPLAM	İŞÇİ	OFİ	DİĞER	TOPLAM		2020	2021
15	SAMSUN	143	26	0	169	209	37	0	246	45,6%	0,21%	0,29%

Kaynak: Samsun Ticaret ve Sanayi Odası (2022c: 144).

Samsun Serbest Bölgesinde toplam istihdam, 2020 yılı sonunda 169 kişi iken 2021 yılı sonunda %45,6 oranında artarak 246 kişi olmuştur. Samsun Serbest Bölgesi’nin toplam istihdam payı 2020 yılı sonunda %0,21 iken 2021 yılı sonunda %0,29 olmuştur.

SONUÇ

Türkiye, son kırk yıldır dünyanın geri kalanıyla arasındaki ticari faaliyetlerini arttırarak açık ekonomi haline gelmiş, birçok ülke ile ticaret anlaşmaları imzalamış, WTO ve GATT ile çeşitli anlaşmalar sağlamıştır. Dünya ekonomilerinde hem küreselleşme yaşanırken hem de korumacı politikalar uygulanmaya devam etmektedir. Türkiye ekonomisi için de bu durum geçerlidir.

Serbest bölgeler, sürekli değişim ve ilerleyiş içerisinde olan küresel ortamda çeşitli teşvikler, vergi, gümrük avantajları sağlamalarıyla buldukları ülke ekonomisine döviz girişi, dış ticaret hacminde artış, teknoloji girişi ve istihdama katkı sağlaması nedeniyle uluslararası ticarete rekabet güçlerinin artmasını sağlayan önemli aktörlerdir. Türkiye’de 2022 yılı itibariyle 18 serbest bölge faaliyet göstermektedir. Bu çalışmada; serbest bölgelerin Türkiye dış

ticaretine ve ekonomisine olan katkılarını değerlendirmek adına, serbest bölgelerin 2016-2021 yılları arasındaki dış ticaret hacimleri, Türkiye'nin dış ticaret hacmi, serbest bölge ticaretinin yönü itibariyle ticaret hacmindeki değişimler, faaliyet ruhsatlarının konularına göre dağılımı ve istihdam verileri incelenmiştir. Söz konusu yıllarda serbest bölgelerin ticaret hacimlerinin yükseliş eğiliminde olduğu ve 2021 yılı sonunda yaklaşık 25 milyar dolara ulaştığı görülmüştür. Özellikle 2019-2020 yıllarında pandeminin etkisi yaşanırken Türkiye genel dış ticaret hacmi düşüş eğilime girmiş, buna rağmen serbest bölgelerde %12,2 oranında yükseliş meydana gelmiştir. Serbest bölgelerin yaptığı ticaretin yönü incelendiğinde, en çok %39,6 payla serbest bölgelerden yurt dışına yapılan ticaretin olduğu görülmüştür. Bu durumun ülke ekonomisine olan katkısının yadsınamaz olduğu ifade edilebilir. Serbest bölge faaliyet ruhsatlarının konularına göre dağılımı incelendiğinde, toplam firma içerisinde yerli firmaların oranı %73'tür. Yerli firmaların çoğu üretim firmalarıdır. Bu bağlamda yabancı firmaları çekme konusunda oldukça önemlidir. Serbest bölgelere ait istihdam verilerinde ise her yıl artış gösterdiği ve 2021 yılı sonunda 85.248 kişiye ulaştığı görülmüştür.

Ulaşılan bu bilgilere göre; Serbest bölgelerde yaşanan dönemsel dalgalanmalar bölgelerin verimsiz olduklarını göstermez. Türkiye dış ticaretinin yaklaşık %20'si serbest bölgelerden sağlanmaktadır. Serbest bölgeler sıralamasında, son iki sırada yer alan Denizli ve Rize Serbest Bölgeleri'nin buldukları illere ve ülke ekonomisine katkı sağlamadıkları ve gelir kaybı oluşturabilecekleri şeklinde yorumlanabilir. Ticari hacim oranına göre son 3 sırada yer alan bir diğer bölge Trabzon Serbest Bölgesi'dir ve bu bölgenin önümüzdeki yıllarda durumunun tekrar değerlendirilmesi gerektiği önerilmektedir.

Genel incelemenin yanı sıra, serbest bölgelerin içerisindeki yerini belirleyebilmek için Samsun Serbest Bölgesi de araştırmaya dahil edilmiştir. İncelenen dönemde, Türkiye serbest bölgelerinin toplam ticaret hacmi %38,6 oranında artarken Samsun Serbest Bölgesi'nin toplam ticaret hacmi %36,4 oranında artmıştır. 2021 yılında, bölgeden yurtdışına 41,9 Milyon dolarlık ticaret gerçekleşmiştir. Türkiye serbest bölgelerinin toplam ticaret hacmi %11,6 oranında artarken Samsun Serbest Bölgesi'nin toplam ticaret hacmi %8,6 oranında artmıştır. İstihdam rakamları ise, 2021 yılının sonunda %7,2 oranında artarak 85,248 kişiye ulaşmıştır.

Samsun Serbest Bölge'sinin genel durumu incelendiğinde, ticaret hacimlerine göre sondan altıncı sırada olmasına rağmen hem bulunduğu bölge hem de ülke ekonomisi açısından katkıları yadsınamaz. Samsun Serbest Bölgesi'nin serbest bölgelerin geri kalanı içerisindeki payının daha düşük olduğu gerçekliğine dikkat çekildiğinde, bu bölgeye yapılacak yatırımların hızlandırılması gerektiği düşünülmektedir. Samsun stratejik konumu açısından Karadeniz Havzası'na açılan ilk deniz kapısı ve İç Anadolu'ya açılan ilk kara kapısı olması özelliğiyle de

bölgenin ticari yapısında önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle, bölgenin ekonomik kalkınmasına olduğu kadar, Türkiye ekonomisinin gelişmesine ve dış ticaretine de katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Uluslararası ticaretin gelişimi ve ivme kazanması, özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasına olan etkisi ve istihdam durumuna katkısı sebebiyle serbest bölgeler önemini kaybetmeyecektir. Bu sebeple, kurulabilecek ortak serbest bölgeler, yerli ve yabancı yatırımcıları ülkeye çekerek diğer ülkelerin serbest bölgeleri ile rekabet içerisine girebilir.

KAYNAKÇA

- Acar, K., Karakaş, G. (2017). Dünyada ve Türkiye'de Serbest Bölgeler, *Marmara İktisat Dergisi*, 1(1), 21-35.
- Ağaç, G., Birdoğan, B., Peker, İ. vd. (2015). Çok Kriterli Karar Verme Tekniklerini Kullanarak Serbest Bölge Yer Seçimi: Doğu Anadolu Bölgesi Örneği, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 30(1), 79-113.
- Arslan, E., Sapmaz, K. (2022). Serbest Bölgeler geliştirilmeli Mi? Kapatılmalı Mı?, *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 08(03), 28-39.
- Avcı, Z., Kovacı, S. ve Şen, S. (2021). Türkiye'de COVID-19 Döneminde Serbest Bölgelerin Dış Ticaret ve İstihdam Açısından Önemi, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 32(2), 563-578.
- Bakan, S., Gökmen, S. (2014). Serbest Bölgeler Ve Dış Ticaret İlişkisi: Gaziantep Serbest Bölgesi Örneği, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(51), 34-51.
- Danacı, T., Koçtürk, O. M (2017). Türkiye Serbest Bölgelerinin Kümeleme Analizi İle Karşılaştırılması, *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(4) , 351-370.
- Dölek, A. (2013). *Serbest Bölge İşlemleri*, İstanbul: Umut Kitap Basım Yayın.
- Gümüş, E. (2007). Serbest Bölgelerde Vergi Uygulamalarının Değerlendirilmesi, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(1), 47-60.
- Günaydın, Ö. E. (2020). Serbest Bölgeler ve Dış Ticaret İlişkisi: Ege Serbest Bölgesi Üzerine Bir Araştırma, *Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 2(2), 24-43.
- Hava, H. T. (2016). Serbest Bölgeler Ve Ege Serbest Bölgesi: Bir Durum Değerlendirmesi, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* , 14(1), 113-124 .
- https://oka.ka.gov.tr/assets/upload/dosyalar/44samsun_sanayi_ve_ticaret_eylem_plani-pages-deleted.pdf (Erişim Tarihi: 24.10.2022).
- <https://sebatlas.gov.tr/home> (Erişim Tarihi: 18.10.2022).
- <https://www.isbi.com.tr/SerbestBolge.aspx> (Erişim Tarihi: 10.10.2022).
- <https://www.sasbas.com/samsun-serbest-bolge.html> (Erişim tarihi: 24.10.2022).
- <https://www.tim.org.tr/tr/kose-yazarlari-can-fuat-gurlesel-11nci-kalkinma-plani-ve-ihracat-hedefleri> (Erişim Tarihi:10.01.2023).
- Huang, D., Van, V. T., Hossain, M. E. et al. (2017). Shanghai Pilot Free Trade Zone And Its Effect On Economic Growth: A Counter-Factual Approach, *Open Journal of Social Sciences*, 5, 73-91.

- İmamoğlu, İ. K. (2019). Serbest Bölgelerin Ekonomideki Etkinliği: Türkiye'deki Serbest Bölgeler Üzerine Bir Değerlendirme, *International Social Sciences Studies Journal*, 5(50), 6542-6554.
- Karaduman, Y., Yıldız, A. (2002). Serbest Bölge Uygulamalarının Dış Ticarete Ve Yabancı Sermayeye Katkıları, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(1), 133-152.
- Kaya, Y. (2019). Serbest Bölgelerin Bölge Ekonomisine Katkıları: Denizli Denser Aş Örneği, *In 4 th International Social Research and Behavioral Sciences Symposium* (p. 260).
- Kusago, T., Tzannatos, Z. (1998). Export Processing Zones: A Review in Need Of Update, Social Protection Group, Human Development Network, *The World Bank*, 1-26.
- Orhan, A. (2003). Serbest Bölgelerin Sağladığı Avantajlar: KOSBAŞ Örneği, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (5), 117-131.
- Öztürk, L., Değer, M. K. ve Değer, S. (2009). Kentsel Ekonomik Büyümede Serbest Bölgeler: Politik veya Ekonomik Tercih mi?, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(1), 363-377.
- Petekkaya, Ş. (2018). Türkiye'deki Serbest Bölgelerin Veri Zarflama Analizi İle Performanslarının Değerlendirilmesi, *Bulletin of Economic Theory and Analysis*, 3(2), 109-134.
- Samsun Ticaret ve Sanayi Odası. (2022a). <https://www.samsuntso.org.tr/upload/Dosyalar/Yayinlar/IktisadiRapor/Iktisadi-Rapor-2022.pdf> (Erişim Tarihi: 24.10.2022).
- Samsun Ticaret ve Sanayi Odası. (2022b). <https://www.samsuntso.org.tr/upload/Dosyalar/Yayinlar/IktisadiRapor/Iktisadi-Rapor-2022.pdf> (Erişim Tarihi:24.10.2022).
- Samsun Ticaret ve Sanayi Odası. (2022c). <https://www.samsuntso.org.tr/upload/Dosyalar/Yayinlar/IktisadiRapor/Iktisadi-Rapor-2022.pdf> (Erişim Tarihi:24.10.2022).
- T.C Ticaret Bakanlığı. (2022c). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3218.pdf> (Erişim Tarihi: 20.10.2022).
- T.C Ticaret Bakanlığı. (2022d). https://ticaret.gov.tr/data/5b8707aa13b8761450e18e06/tablo_2_ticaret_hacminin_serbest_bolgelere_dagilimi.pdf (Erişim Tarihi: 22.10.2022).
- T.C Ticaret Bakanlığı. (2022e). https://ticaret.gov.tr/data/5b8707aa13b8761450e18e06/tablo_3_yonu_itibariyle_toplam_ticaret_hacmi.pdf (Erişim Tarihi: 22.10.2022).
- T.C Ticaret Bakanlığı. (2022f). https://ticaret.gov.tr/data/5b8707aa13b8761450e18e06/tablo_1_faaliyet_ruhsatlarinin_konularina_gore_dagilimi.pdf (Erişim Tarihi: 22.10.2022).
- T.C Ticaret Bakanlığı. (2022g). https://ticaret.gov.tr/data/5b8707aa13b8761450e18e06/tablo_6_serbest_bolgelere_istihdam.pdf (Erişim Tarihi: 22.10.2022).
- T.C. Ticaret Bakanlığı. (2022a). https://ticaret.gov.tr/data/5b9b61fc13b8761cc09f9b92/genel_bilgi.TB.pdf (Erişim Tarihi: 18.10.2022).

- T.C. Ticaret Bakanlığı. (2022b). https://ticaret.gov.tr/data/5b9b61fc13b8761cc09f9b92/genel_bilgi.TB.pdf (Erişim Tarihi: 19.10.2022).
- Tezel, İ. (2018). Gaziantep Serbest Bölgesinin Gaziantep Dış Ticaretine Katkısı, *Gaziantep Üniversitesi Ayıntab Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 103-114.
- TÜİK. (2022). <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=dis-ticaret-104&dil=1> (Erişim Tarihi: 22.10.2022).
- Tümenbatur, A. (2012). Serbest Bölgeler ve Türkiye Ekonomisine Katkıları Üzerine Bir Değerlendirme, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(3), 339-356.

